

ŠĶĒRŠĻI PIEKĻUVEI TIESAI EIROPAS SAVIENĪBĀ LIETĀS PAR TRANSNACIONĀLO UZŅĒMUMU PIEĻAUTAJIEM CILVĒKTIESĪBU PĀRKĀPUMIEM

BARRIERS TO ACCESS TO JUSTICE IN THE EUROPEAN UNION IN CASES OF HUMAN RIGHTS VIOLATIONS COMMITTED BY TRANSNATIONAL CORPORATIONS

Mārtiņš Birģelis, *Mg. iur.*

Latvijas Universitātes Juridiskās fakultātes doktorants

Summary

Although transnational corporations can certainly improve the overall enjoyment of rights of the people, nevertheless, they often cause human rights abuse, especially in third countries. Therefore, in such cases states have a duty to ensure that victims can exercise their right to effective remedy without additional hurdles. This article looks at some of the existing barriers to access to justice within European Union (EU) – more specifically, issues with obtaining jurisdiction and applicable law in cases of corporate-related human rights abuse committed outside of EU by subsidiaries of EU-based parent companies. The author also proposes some of the possible ways to reduce the existing barriers.

Atslēgvārdi: cilvēktiesības, transnacionālie uzņēmumi, Eiropas Savienība, piekļuve tiesai

Keywords: human rights, transnational corporations, European Union, access to justice

Ievads

Transnacionālie uzņēmumi ieņem nozīmīgu lomu gan vietējā, gan starptautiskajā ekonomikā, un pēdējo desmitgažu laikā uzņēmējdarbības ietekme uz cilvēktiesībām ir kļuvusi arvien izteiktāka.¹ Uzņēmumi ir spējīgi veicināt cilvēktiesību ievērošanu un iedzīvotāju labklājības līmeņa celšanu, taču tie nereti pārkāpj cilvēku tiesības, lai sasniegtu savus ekonomiskos mērķus.² Attiecīgi arī debates par cilvēktiesību standartu attiecināšanu uz uzņēmumu darbībām ir guvušas aktualitāti gan starptautiskajās tiesībās, gan biznesa vidē.³

¹ Baumann-Pauly D., Nolan J. *Business and Human Rights: From Principles to Practice*. Routledge, 2016, p. 1.

² Ieskatam skatīt neizsmeļošu uzskaitījumu ar cilvēktiesību pārkāpumiem, kur cita starpā iesaistīti Eiropas uzņēmumi. Pieejams: <https://www.business-humanrights.org/en/corporate-legal-accountability/case-profiles/country-where-lawsuit-filed/europe-central-asia> [aplūkots 23.03.2019.].

³ Tripone A. *Business & Human Rights Law: Diverging Trends in the United States and France*. American University International Law Review, 2007, Vol. 23, No. 5.

Profesors Džons Ragijs (*John Ruggie*) savu pilnvaru laikā kā Apvienoto Nāciju Organizācijas (turpmāk – ANO) īpašais pārstāvis uzņēmējdarbības un cilvēktiesību jautājumos ir izveidojis uzņēmējdarbības un cilvēktiesību politikas pamatnostādnes, ko ANO Cilvēktiesību padome ir vienprātīgi atbalstījusi.⁴ To pamatā ir trīs pilāri:

- 1) valstu pienākums aizsargāt pret cilvēktiesību pārkāpumiem, ko veic trešās personas, tostarp uzņēmumi, ar atbilstošas politikas, regulējuma un nolēmuma palīdzību;
- 2) uzņēmumu atbildība ievērot cilvēktiesības – tas nozīmē rīkoties ar pienācīgu rūpību, lai izvairītos no citu tiesību pārkāpšanas un novērstu nelabvēlīgas sekas, kas rodas;
- 3) nepieciešamība nodrošināt uzņēmumu pieļauto cilvēktiesību pārkāpumu upuriem lielāku piekļuvi efektīviem tiesu un ārpus tiesas aizsardzības līdzekļiem. Tieši šis trešais pilārs Eiropas Savienībā (turpmāk – ES) ir tas, kam primāri nepieciešams izvērtējums un uzlabojumi.⁵

Valsts loma, nodrošinot efektīvus tiesību aizsardzības līdzekļus uzņēmumu pieļauto cilvēktiesību pārkāpumu upuriem, ir uzsvērtā ANO uzņēmējdarbības un cilvēktiesību pamatprincipos⁶ – valstīm jāveic konkrēti pasākumi, lai nodrošinātu valsts tiesu mehānismu efektivitāti, risinot ar uzņēmējdarbību saistītus cilvēktiesību pārkāpumus, tostarp apsverot veidus, kā samazināt juridiskus, praktiskus un citus būtiskus šķēršļus, kuru dēļ varētu tikt praktiski liegta piekļuve tiesiskās aizsardzības līdzekļiem.⁷ Jo īpaši valstīm būtu jānodrošina, ka netiek radīti šķēršļi piekļuvei tiesiskās aizsardzības līdzekļiem situācijās, kur citi tiesiskās aizsardzības līdzekļi nav pieejami. Tas cita starpā attiecas arī uz pārrobežu strīdiem, kuros upuri savās mītnes valstīs nav spējīgi saņemt taisnīgu situācijas noregulējumu neatkarīgi no to prasības būtības.⁸ Vienlaikus Eiropas Parlaments ir aicinājis Eiropas Komisiju uzraudzīt un vajadzības gadījumā veikt pasākumus, lai atvieglotu ārvalstu korporatīvo cilvēktiesību pārkāpumu upuru lietu izskatīšanu ES dalībvalstu tiesās.⁹ Lai gan arvien vairāk prasītāju, kuri kāda objektīva iemesla dēļ nav saņēmuši tiesisku risinājumu savās mītnes valstīs, ir spējuši atrast ceļu uz ES iekšzemes tiesām, tikai nedaudzas no šīm prasībām ir novedušas pie galīgā sprieduma – daudzas prasības tiek noraidītas, pirms tiek izskatītas pēc būtības.¹⁰ Attiecīgi autors darbā norāda dažus no juridiskajiem šķēršļiem piekļuvei ES tiesām, ar kuriem saskaras trešo valstu pieteicēji, kuru cilvēktiesības pārkāpuši ES bāzētu uzņēmumu meitasuzņēmumi trešajās valstīs. Proti, ir šķēršļi, lai piemērotu ES tiesu jurisdikciju, kā arī vispārējais princips, ka konkrētajai cilvēktiesību pārkāpuma lietai tiek piemērots trešās valsts (upuriem mazāk labvēlīgais) tiesiskais regulējums.

⁴ ANO Cilvēktiesību padomes rezolūcija Nr. 8/7. Pieņemta 18.06.2008.

⁵ No cilvēktiesību ekspertu viedokļiem Eiropas Tiesību institūta ikgadējā konferencē 2018. gada 7. septembrī Latvijas Universitātē Rīgā, panelis “Business and Human Rights”.

⁶ ANO uzņēmējdarbības un cilvēktiesību pamatprincipi. Pieņemti 21.03.2011.

⁷ *Ibid.*, 26. princips.

⁸ *Ibid.*

⁹ Eiropas Parlamenta rezolūcija par korporatīvo sociālo atbildību: jauna partnerība. Pieņemta 13.03.2007., paras. 32, 37, 42.

¹⁰ Meeran R. Access to remedy: The United Kingdom experience of MNC tort litigation for human rights violations. In: Deva S., Bilchitz D. (eds.). *Human Rights Obligations of Business: Beyond the Corporate Responsibility to Respect?* Cambridge: Cambridge University Press, 2013.

Lai mazinātu šķēršļus piekļuvei ES tiesām attiecībā uz jurisdikciju, autors ES dalībvalstīm iesaka, pirmkārt, piešķirt tiesām iespēju paredzēt jurisdikciju civillietās, kas saistītas ar transnacionālo uzņēmumu īstenotajiem civiltiesību pārkāpumiem, kad prasībai pret ES bāzētu mātesuzņēmumu ir pietiekami cieša saistība ar meitasuzņēmumu neatkarīgi no meitasuzņēmuma domicila, otrkārt, paredzēt atspēkojamu prezumpciju, ka to meitasuzņēmumu, kuri pilnībā vai lielākoties pieder mātesuzņēmumam, domicils ir tur, kur ir tās mātesuzņēmuma domicils, un, treškārt, situācijās, kad meitasuzņēmumu domicils nav ES dalībvalstī, tomēr lietai ir pietiekami tuva saikne ar attiecīgo valsti, kā arī cietušajiem nav cita foruma, kurā vērsties taisnīga noregulējuma saņemšanai, piešķirt jurisdikciju atbilstoši *forum necessitatis* doktrīnai. Savukārt, lai potenciāli mazinātu šķēršļus piekļuvei ES tiesām attiecībā uz strīdam piemērojamām tiesībām, autors aicina apsvērt iespēju tiesiskajā regulējumā un tiesu praksē atzīt uzņēmumu vides kaitējumu gadījumos attiecināt arī uz situācijām, kad transnacionālo uzņēmumu meitasuzņēmumi pieļāvuši civiltiesību pārkāpumus valstīs ar zemāku civiltiesību aizsardzības līmeni.

Lai apzinātu šķēršļus attiecībā uz civiltiesību pārkāpumu upuru iespējām efektīvi vērsties ES tiesās un sniegtu priekšlikumus šo šķēršļu mazināšanai, autors darbā izmanto tiesību normu interpretācijas metodes,¹¹ pētot pastāvošās tiesību normas, kas regulē piekļuvei ES tiesām, un analītisko metodi,¹² analizējot zinātniskajās publikācijās paustos viedokļus un tiesu prakses atziņas par transnacionālo uzņēmumu atbildību civiltiesību jomā, kā arī civiltiesību pārkāpumos cietušo tiesību aizsardzību.

1. Jurisdikcija

Šādos pārrobežu civiltiesību strīdos būtiska nozīme ir privāttiesību normām. Tās nosaka, vai tiesai, kurā tiek celta prasība, būs jurisdikcija konkrēto lietu izskatīt, vai tomēr šī lieta nebūs piekritīga konkrētajai tiesai. Pārrobežu strīdos tiesas izvēlei var būt izšķiroša nozīme lietas iznākuma noteikšanā.¹³

ES jurisdikciju civillietās un komercietās pārsvarā nosaka Eiropas Parlamenta un Padomes Regula (ES) Nr. 1215/2012 (2012. gada 12. decembris) par jurisdikciju un spriedumu atzīšanu un izpildi civillietās un komercietās (turpmāk – Briseles Ibis regula). Atbilstoši Briseles Ibis regulai personas, kuru domicils ir kādā dalībvalstī, var iesūdzēt minētās dalībvalsts tiesā.¹⁴ Regula tālāk noteic, ka uzņēmēj sabiedrības vai citas juridiskās personas, vai fizisku un juridisku personu apvienības domicils ir vietā, kur ir tās a) statūtos noteiktā atrašanās vieta, b) galvenais birojs vai c) galvenā darbības vieta.¹⁵ Tas nozīmē, ka Briseles Ibis režīms principā¹⁶

¹¹ Meļķis E. 8. solis – Iztulkošanas metodes. Grām.: Juridiskās metodes pamati. 11 soļi tiesību normu piemērošanā: Rakstu krājums E. Meļķiņa zinātniskā redakcijā. Rīga: Latvijas Universitāte, 2003, 115.–125. lpp.

¹² Channels N. L. *Social Science Methods in the Legal Process*. New Jersey: Rowman & Allanheld, 1985, p. 16.

¹³ Born G. B., Rutledge P. B. *International civil litigation in United States courts*. 4th ed. Austin, TX: Wolters Kluwer Law & Business, 2007, p. 2.

¹⁴ Briseles Ibis regulas 4. panta pirmā daļa.

¹⁵ Briseles Ibis regulas 63. panta pirmā daļa.

¹⁶ Ir atsevišķi izņēmumi, kad strīdu izskatītu cita dalībvalsts tiesa. Sk. Briseles Ibis regulas 2.–7. sadaļu (it īpaši 7. panta otro un trešo daļu).

paredz ES dalībvalstu tiesu jurisdikciju attiecībā uz pārrobežu prasībām, kas tiek celtas pret tiem mātesuzņēmumiem, kuru statūtos noteiktā atrašanās vieta, galvenais birojs vai galvenā darbības vieta ir foruma valstī.¹⁷ Turklāt ES dalībvalstis nav tiesīgas noteikt papildu jurisdikcijas atteikuma pamatus, kas nav iekļauti Briseles Ibis regulā.¹⁸ Tomēr šādi priekšnoteikumi nav iekļauti tajās cilvēktiesību pārkāpumu upuru prasībās, kas tiek vērstas pret ES bāzētu uzņēmumu meitasuzņēmumiem, kuri atrodas ārpus Briseles Ibis regulas dalībvalstu teritorijām. Tādēļ šajos gadījumos jurisdikcija tiks noteikta pēc privāttiesību normām,¹⁹ kuras paredz ES valstu nacionālie tiesību akti, kas vairākumā gadījumu izvirzīs to pašu priekšnoteikumu par domicilu attiecīgajā valstī, līdzīgi kā to pieprasa Briseles Ibis regula.²⁰ Šis apstāklis rada šķērslī trešo valstu cilvēktiesību pārkāpumu upuriem, kuri vērsas ES tiesās, meklējot taisnīgu risinājumu strīdā pret transnacionālajiem uzņēmumiem, kas veikuši cilvēktiesību pārkāpumus. No vienas puses, lai gan ES tiesām vispārīgi būs jurisdikcija pār mātesuzņēmumiem ar domicilu dalībvalstī, tām tomēr būs apgrūtināti šos uzņēmumus saukt pie atbildības par to meitasuzņēmumu pieļautajiem cilvēktiesību pārkāpumiem, izmantojot materiālās tiesību normas, jo tās pārsvarā neparedz iespēju saukt pie atbildības uzņēmumu, kas nav tieši vainojams pieļautajā pārkāpumā. No otras puses, lai gan trešo valstu upuri bieži saskaras ar neiespējamību gūt taisnīgu noregulējumu savā mītnes valstī (valstī, kurā ES bāzētais mātesuzņēmums veicis investīcijas), ES dalībvalstu tiesas atteiks jurisdikciju, ja upuri vērsīsies tieši pret šiem ārvalstu uzņēmumiem (ES bāzētā mātesuzņēmuma meitasuzņēmumiem).

Attiecībā uz vērsanos pret trešajās valstīs bāzētiem meitasuzņēmumiem varētu²¹ tikt piemēroti vismaz trīs izņēmuma gadījumi, lai konstatētu jurisdikciju ES tiesai skatīt strīdu. Pirmkārt, gadījumos, kad upuri vienlaicīgi vērsas pret mātesuzņēmumu un meitasuzņēmumu un var pierādīt, ka atbildētājiem bija paredzams, ka tie varētu tikt iesūdzēti ES dalībvalstī, kur vismaz vienam ir domicils dalībvalstī.²² Otrkārt, mātes kompānijas mītnes valstij varētu būt jurisdikcija gadījumā, kad pieteicējs var pierādīt, ka meitasuzņēmuma pārvaldības vieta atrodas tā mātesuzņēmumā.²³ Treškārt, *forum necessitatis* doktrīna pieļauj tiesai piešķirt jurisdikciju pār lietām, kur pieteicējam nav neviena cita foruma, kurā iesniegt savu prasību. Ir bijuši Eiropas Komisijas priekšlikumi²⁴ šādu *forum necessitatis* noteikumu iestrādāt Briseles Ibis regulas tekstā, taču tie neguva atbalstu. Tomēr šāda

¹⁷ Wouters J., Ryngaert C. Litigation for overseas corporate human rights abuses in the European Union: The challenge of jurisdiction. 40 *The George Washington International Law Review*, 2009, pp. 944–948.

¹⁸ Sk. EST 01.03.2005. spriedumu lietā C-281/02 *Owusu v. Jackson*, kur norādīts regulas imperatīvais un izsmelošais raksturs, kas nepieļauj doktrīnas *forum non conveniens* piemērošanu gadījumos, kad strīds ietilpst regulas tvērumā.

¹⁹ Briseles Ibis regulas 6. pants.

²⁰ Nuyts A. et al. Study on Residual Jurisdiction. General Report, European Commission, 2007. Pieejams: http://ec.europa.eu/civiljustice/news/docs/study_residual_jurisdiction_en.pdf [aplūkots 23.03.2019.].

²¹ Šobrid tiesu prakse ir pārāk ierobežota, lai spriestu, cik iespējama ir šādu izņēmumu gadījumu piemērošana nākotnē.

²² *Akpan v. Shell*, ECLI:NL:RBSGR:2013:BY9854, 30.01.2013.

²³ Šāds arguments tika izvirzīts lietā *Vava v. Anglo American South Africa Ltd* (No. 2), 24.07.2013., lai gan tiesas atbalstu konkrētajā lietā neguva.

²⁴ Commission Green Paper on the Review of Council Regulation (EC) No. 44/2001 on Jurisdiction and the Recognition and Enforcement of Judgments in Civil and Commercial Matters, COM (2009) 175 final, 21.04.2009; Proposal for a Regulation of the European Parliament and of the Council on Jurisdiction and the Regulation and Enforcement of Judgments in Civil and Commercial Matters, COM (2010) 748 final, 14.12.2010.

doktrīna ir atzīta vairākās ES dalībvalstīs,²⁵ lai gan vienmēr piemērojama izņēmuma gadījumā. Šādā gadījumā prasītājiem ir jāspēj pierādīt, ka būtu nesaprātīgi celt prasības citā valstī, piemēram, situācijās, kur personai netiktu nodrošinātas tiesības uz taisnīgu tiesu. Tā arī pieteicējam būtu jānorāda uz lietas pietiekamu saistību ar konkrēto ES dalībvalsti. Pamatojumi šādai izņēmuma jurisdikcijas piešķiršanai ir dažādi, cita starpā uzskats, ka šādas jurisdikcijas nepiešķiršana varētu radīt Eiropas Cilvēka tiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvencijas 6. panta (tiesības uz taisnīgu tiesu) pārkāpumu,²⁶ tomēr autora ieskatā šāds apgalvojums ir vairāk teorētisks nekā praktisks, ņemot vērā Eiropas Cilvēktiesību tiesas spriedumu lietā “*Nait-Liman* pret Šveici”, kurā tiesa pieļāva izteikti ierobežotu doktrīnas izpratni.²⁷ Lai gan viedokļi tiesību zinātnē par šādas doktrīnas nepieciešamību dalās,²⁸ pašlaik tā ir, iespējams, labākā iespēja trešo valstu upuriem, kuri cietuši no transnacionālo uzņēmumu radītiem cilvēktiesību pārkāpumiem, tikt uzklausi tiem tiesā un rast taisnīgu situācijas noregulējumu.

Attiecīgi, lai novērstu šķēršļus piekļuvei ES tiesām, dalībvalstīm būtu, pirmkārt, jāpiešķir tiesām iespēja paredzēt jurisdikciju civillietās, kas saistītas ar transnacionālo uzņēmumu veiktajiem cilvēktiesību pārkāpumiem, kad prasībai pret ES bāzētu mātesuzņēmumu ir pietiekami cieša saistība ar meitasuzņēmumu, neatkarīgi no meitasuzņēmuma domicila – līdzīgi kā tiek regulēts Nīderlandē.²⁹ Otrkārt, ES dalībvalstīm būtu jāparedz atspēkojama prezumpcija par to, ka to meitasuzņēmumu, kuri pilnībā vai lielākoties pieder mātesuzņēmumam, domicils ir tur, kur ir mātesuzņēmuma domicils, izņemot gadījumus, kad mātesuzņēmums var pierādīt, ka šie meitasuzņēmumi pieņem attiecīgos lēmumus patstāvīgi un tiem nav ciešas saites ar mātesuzņēmuma statūtos noteikto atrašanās vietu. Treškārt, situācijās, kad meitasuzņēmumu domicils nav ES dalībvalstī, bet tomēr lietai ir pietiekami tuva saikne ar attiecīgo valsti, kā arī cietušajiem nav cita foruma, kurā vērsties taisnīga noregulējuma saņemšanai, dalībvalstīm būtu jāpiešķir jurisdikcija atbilstoši *forum necessitatis* doktrīnai.

2. Piemērojamās tiesības

Gadījumos, kad uzņēmējdarbības rezultātā cietušajiem ir izdevies rast jurisdikciju ES tiesās, nākamais šķērslis taisnīga iznākuma saņemšanai ir jautājums par strīda izskatīšanai piemērojamām tiesībām. Ņemot vērā, ka materiālās tiesību normas attiecībā uz ārpuslīgumiskajām saistībām vienā valstī var ievērojami atšķirties no citas valsts tiesību normām, lietas iznākums lielā mērā būs atkarīgs no piemērojamām tiesību normām konkrētajai lietai.³⁰ Piemērojamo tiesību jautājumu

²⁵ Vispārīgu pārskatu sk.: Nuyts A. et al. 2007, p. 66.

²⁶ Mark v. Mark [2004] EWCA Civ 168, [2005] Fam 267.

²⁷ ECT 15.03.2018. spriedums lietā *Nait-Liman* pret Šveici (iesnieguma Nr. 51357/07). Sk. arī: Ryngaert C. From Universal Civil Jurisdiction to Forum of Necessity: Reflections on the Judgment of the European Court of Human Rights in *Nait-Liman*. *Rivista di diritto internazionale*, 2017, No. 100(3), pp. 782–807.

²⁸ Sk., piemēram: Nwapi C. A Necessary Look at Necessity Jurisdiction. *UBC L Rev.*, 2014, No. 211, pp. 213–227; Sagi P. Three Objections to Forum of Necessity: Global Access to Justice, *International Criminal Law, and Proper Party*. *Osgoode Hall Law Journal*, 2018, 55.1, pp. 225–238.

²⁹ Sk. Nīderlandes Civilprocesa likuma 7. panta pirmo daļu. Pieejams: <http://www.dutchcivillaw.com/civilprocedureleg.htm> [aplūkots 23.03.2019.].

³⁰ Born G. B., Rutledge P. B. 2007, p. 562. Tā arī Roma II regulas 15. pants norāda uz jomām, kuras šis piemērojamās tiesības regulē.

ES risina Eiropas Parlamenta un Padomes Regula (EK) Nr. 864/2007 (2007. gada 11. jūlijs) par tiesību aktiem, kas piemērojami ārpuslīgumiskām saistībām (turpmāk – Roma II regula). Tās pamata princips noteic, ka tiesību akti, kas piemērojami ārpuslīgumiskām saistībām, kuras izriet no neatļautas darbības, ir tās valsts tiesību akti, kurā radies kaitējums, neatkarīgi no tā, kurā valstī iestājies notikums, kas radījis kaitējumu, un neatkarīgi no tā, kurā valstī vai kurās valstīs radušās netiešas minētā notikuma sekas.³¹ Tas nozīmē, ka šajās ārvalstu cilvēktiesību pārkāpumu lietās pēc vispārējā principa piemērojamās tiesības būs tās tiesības, kas noteiktas trešajā valstī (tur, kur pārkāpums radies), nevis ES dalībvalsts tiesības. Nereti tieši šo trešo valstu piemērojamās tiesības nosaka pieteicējiem nelabvēlīgākus noteikumus salīdzinājumā ar ES dalībvalstu tiesībām, vienlaikus Roma II regula paredz tikai pāris ierobežotus izņēmumus no šī vispārējā principa.³²

Tomēr viens izņēmuma gadījums ir tuvāk aplūkojams konkrēto lietu ietvarā – Roma II regulas 7. pantā ietvertais izņēmums attiecībā uz kaitējumu videi. Roma II regulas izpratnē jēdziens “kaitējums videi” būtu jāsaprot kā dabas resursa – piemēram, ūdens, zemes vai gaisa – nelabvēlīgas izmaiņas, kā tādas funkcijas pasliktināšanās, ko attiecīgais resurss veic kāda cita resursa vai sabiedrības labā, vai kā dzīvo organismu dažādības pasliktināšanās.³³ Šāds izņēmums paredz, ka cietušais, kas iesaistīts pārrobežu strīdā, kurā pārkāpums izriet no kaitējuma videi vai no kaitējuma, kas personām vai mantai nodarīts šāda kaitējuma rezultātā, ir tiesīgs izvēlēties vai prasījumu balstīt uz tās valsts tiesību aktiem, kur kaitējums radies, vai prasījumu balstīt uz tās valsts tiesību aktiem, kurā ir iestājies notikums, kas radījis kaitējumu.

Roma II regulas 7. panta mērķis bija novērst to, ka ekskluzīva piesaiste pie tās valsts tiesībām, kurā kaitējums ir iestājies, faktiski rada situāciju, kurā cietušais, kas atrodas valstī ar zemāku tiesību aizsardzības līmeni, nebauda augstāka līmeņa aizsardzību, kas pastāv kaimiņvalstīs.³⁴ Diskutabls ir jautājums par to, vai šādu izņēmumu nevajadzētu attiecināt arī uz šīm transnacionālo uzņēmumu cilvēktiesību pārkāpumu lietām, jo pamatojums būtu analogisks tam, kāds iestrādāts attiecībā uz regulas 7. pantu, proti, ekskluzīva piesaiste pie tās valsts tiesībām, kurā kaitējums ir iestājies, arī šiem cilvēktiesību pārkāpumu upuriem nenodrošina augstāko cilvēktiesību aizsardzības līmeni. Tādējādi būtu jāuzrauga turpmākā ES dalībvalstu prakse Roma II regulas 7. panta piemērošanā un jāizvērtē iespēja šādu izņēmuma gadījumu attiecināt arī uz situācijām, kad transnacionālo uzņēmumu meitasuzņēmumi veikuši cilvēktiesību pārkāpumus valstīs ar zemāku cilvēktiesību aizsardzības līmeni.

³¹ Roma II regulas 4. panta pirmā daļa.

³² Piemēram, gadījumos, ja puses vienojušās; ja visi lietas apstākļi skaidri liecina, ka neatļautā darbība ir acīmredzami ciešāk saistīta ar citu valsti; ja noteikumi saduras ar prevalējošajām imperatīvajām normām; ja, vērtējot tādas personas darbību, ko uzskata par atbildīgu, faktiski un ciktāl tas iespējams, ņem vērā drošības un uzvedības noteikumus. Ir arī iespēja atteikties piemērot ārvalsts tiesības tad, ja šāda piemērošana ir acīm redzami nesaderīga ar tiesas atrašanās valsts sabiedrisko kārtību. Sk. attiecīgi Roma II regulas 14. pantu, 4. panta trešo daļu, 16., 17. un 26. pantu.

³³ Roma II regulas preambulas 24. apsvērumus.

³⁴ The Explanatory Memorandum to the Commission's proposal for the Rome II Regulation, COM(2003) 427 final, Brussels, 22.07.2003, p. 19. Pieejams: [http://www.europarl.europa.eu/RegData/docs_autres_institutions/commission_europeenne/com/2003/0427/COM_COM\(2003\)0427_EN.pdf](http://www.europarl.europa.eu/RegData/docs_autres_institutions/commission_europeenne/com/2003/0427/COM_COM(2003)0427_EN.pdf) [aplūkots 23.03.2019.].

Kopsavilkums

1. Lai gan transnacionālie uzņēmumi ir spējīgi veicināt cilvēktiesību ievērošanu un iedzīvotāju labklājības līmeņa celšanu, tie nereti pārkāpj cilvēktiesības, lai sasniegtu savus ekonomiskos mērķus. Attiecīgi valstīm ir pienākums nodrošināt efektīvus tiesību aizsardzības līdzekļus uzņēmumu veikto cilvēktiesību pārkāpumu upuriem, tostarp novēršot šķēršļus piekļuvei tiesai.
2. Ārpus ES esošo cilvēktiesību pārkāpumu upuru iespējas vērsties ES tiesās un saņemt taisnīgu lietas atrisinājumu ir ierobežotas – tiem jāpārvar šķēršļi, kas saistīti ar ES tiesu jurisdikciju un strīdam piemērojamām tiesībām.
3. Lai mazinātu šķēršļus piekļuvei ES tiesām attiecībā uz jurisdikciju, ES dalībvalstīm būtu, pirmkārt, jāpiešķir tiesām iespēja paredzēt jurisdikciju civillietās, kas saistītas ar transnacionālo uzņēmumu veiktajiem cilvēktiesību pārkāpumiem, kad prasībai pret ES bāzētu mātesuzņēmumu ir pietiekami cieša saistība ar meitasuzņēmumu, neatkarīgi no meitasuzņēmuma domicila. Otrkārt, ES dalībvalstīm būtu jāparedz atspēkojama prezumpcija par to, ka to meitasuzņēmumu, kuri pilnībā vai lielākoties pieder mātesuzņēmumam, domicils ir tur, kur ir mātesuzņēmuma domicils, izņemot gadījumus, kad mātesuzņēmums var pierādīt, ka šie meitasuzņēmumi pieņem attiecīgos lēmumus patstāvīgi un tiem nav ciešas saites ar mātesuzņēmuma statūtos noteikto atrašanās vietu. Treškārt, situācijās, kad meitasuzņēmumu domicils nav ES dalībvalstī, bet tomēr lietai ir pietiekami tuva saikne ar attiecīgo valsti, kā arī cietušajiem nav cita foruma, kurā vērsties taisnīga noregulējuma saņemšanai, dalībvalstīm būtu jāpiešķir jurisdikcija atbilstoši *forum necessitatis* doktrīnai.
4. Lai potenciāli mazinātu šķēršļus piekļuvei ES tiesām attiecībā uz strīdam piemērojamām tiesībām, būtu jāuzrauga turpmākā ES dalībvalstu prakse, piemērojot Roma II regulas 7. pantu (izņēmumi vides kaitējumu gadījumos), un jāizvērtē iespēja šādus izņēmuma gadījumus attiecināt arī uz situācijām, kad transnacionālo uzņēmumu meitasuzņēmumi veikuši cilvēktiesību pārkāpumus valstīs ar zemāku cilvēktiesību aizsardzības līmeni.